

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26544>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-25 and may be subject to change.

LATIJN OP MONTFERLAND

DOOR

J. E. BOGAERS

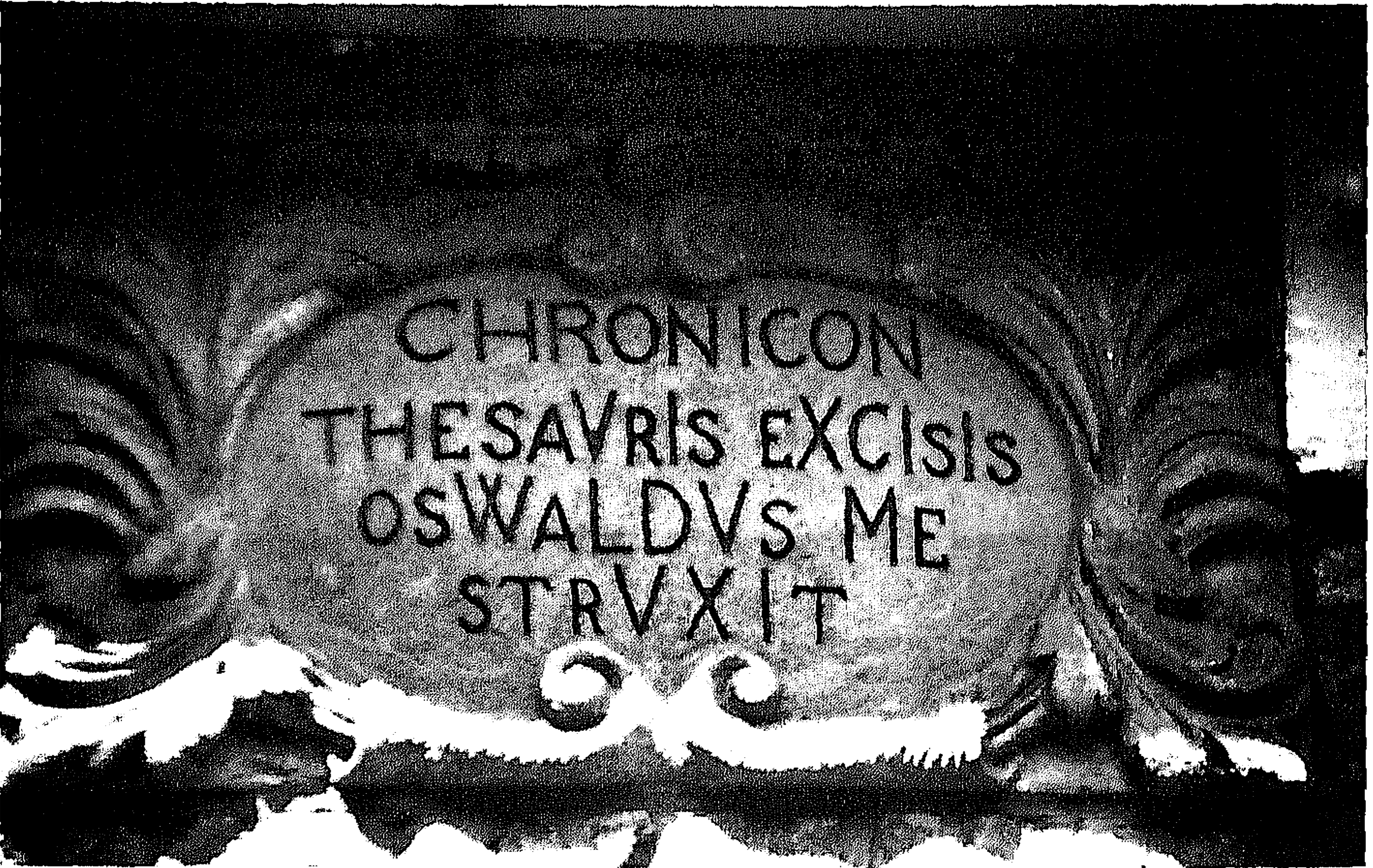
Boven op de heuvel Montferland, in de gemeente Bergh onder Zeddam, ligt het gelijknamige hotel en café-restaurant. Daartoe behoort – op de westelijke hoek – een ouder, vrijwel kubusvormig gebouwtje, dat onder de hoede staat van Monumentenzorg. Het heeft zijden ter lengte van ongeveer 5 m en bevat een kelderverdieping (thans bar) en daarboven een (eet)vertrek, de z.g. jachtkamer. Van de oorspronkelijke vier gevels zijn er nog drie intact; deze zijn door pilasters geleed.¹ Aan de buitenkant van zowel de noordoostelijke als de noordwestelijke muur is een blok lichtbruine zandsteen te zien. In alle twee is een Latijns chronogram uitgebeiteld, waarbij enige letters, die met grote kapitalen zijn weergegeven, als Romeinse cijfers samen een jaartal vormen; in beide gevallen is dit 1699.

Aangezien in de literatuur die op de Montferlandse chronogrammen betrekking heeft, verschillende, ten dele verkeerde jaartallen voorkomen en bovendien hoogst merkwaardige, grotendeels onjuiste en onbegrijpelijke vertalingen van de Latijnse teksten te lezen zijn, lijkt het goed een en ander eens nader te bekijken.

Het oudste bericht is afkomstig van dr. L. J. F. Janssen (1806-1869), die geboren was te Herwen en in 1842 – toen hij conservator was bij het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden – een “Herinnering aan Monferland” publiceerde in de Geldersche Volks-Almanak. In zijn tijd stond er op de kruin van de Montferlandse heuvel “een eenvoudige boschwachters woning, beschermd en beschaduwd door zware linden, en omgeven van een plein en eenen tuin. (. . .) Eene wel ingerigte kamer aan de boschwachterswoning is bestemd voor de ontvangst van vreemden. Men kan er, uitgezonderd nachtherberg, alles, en meer zelfs erlangen dan tot onderhoud des levens noodig is.” Elders noemt Janssen de wel ingerigte kamer “jagershuis” en “receptiekamer”. De twee stenen met chronogrammen blijken aan de buitenzijde van dit gebouwtje te zijn ingemetseld. De ene dateert, zo zegt Janssen, “volgens de daarin aangebragte getalleters” uit 1599; de andere zou een eeuw jonger zijn.²

De meest recente publikatie waarin de chronogrammen zijn vermeld, is uit 1977; daarin wordt gesproken van een “aardig jachtgebouwtje, waarin gevelstenen met zgn. tijdverzen: 1698 en 1699”.³

1. Op de steen in de noordoostelijke muur is te lezen (in rode kapitalen en zwarte onderkastletters, waarbij de woorden in elke regel gescheiden zijn door een dubbele punt): CHRONODISTICON / rVDera:sl:pVDVIt / trIstesqVe:habItare:rVInas / en:noVa:strVCta:tIbI / regla:pLVto:reDI. In vertaling: *Chronogram in de vorm van een distichon* (d.i. een tweeregelig vers dat bestaat uit een hexameter, gevolgd door een pentameter; in dit vers wordt de god Pluto toegesproken, in het

bijzonder als beheerser der aardse schatten en schenker van rijkdom). *Als gij u geschaamd hebt (hier) in een puinhoop en trieste ruïne te wonen, zie dan: er is een nieuw paleis voor u gebouwd. Pluto, kom terug!*

2. De tekst op de tweede steen – in de noordwestelijke muur, in rode grote kapitalen en zwarte kleine kapitalen – luidt: CHRONICON / THESAURI / EXCISI / OSVALDV ME / STRVXIT. Deze woorden dienen hoogst waarschijnlijk als volgt vertaald te worden: *Chronogram. Nadat (hier) schatten waren uitgebroken, heeft Oswald, d.i. graaf Oswald III van (den) Bergh (1646-1712),⁴ mij laten bouwen.*

In 1517 stonden er een huis en een toren op de heuvel van Montferland. In de tweede helft van de 16de eeuw werd er door graaf Willem IV van den Bergh (1537-1586) een jachthuis gebouwd, dat ook voor bewoning geschikt was.⁵ Dit is daarna sterk verwaarloosd, met als gevolg dat er, zoals ook blijkt uit de eerste inscriptie, tegen het einde van de 17de eeuw nog slechts een ruïne van over was. De dichter van het aan Pluto gewijde distichon heeft wel schromelijk overdreven toen hij het in 1699 ter plaatse gestichte gebouw een *regia*, een paleis noemde. In 1720 is dit betiteld als “huysken”, en in 1763 als “het huysje op Montferland”.⁶ Van de werkelijke grootte kan men zich nog heden ten dage vergewissen.

Twee woorden in de tweede inscriptie zijn op het eerste gezicht een raadselachtig verschijnsel: *thesauris excisis*. Het lijkt volstrekt onaannemelijk dat Oswald het gebouwtje heeft laten optrekken “door” of “van uitgedolven schatten”, of, nog erger, “toen de schatten op waren”.⁷ De betekenis van de door beide Latijnse woorden gevormde ablativus absolutus moet aan ontwikkelde lieden in de omgeving van Montferland omstreeks 1700 volkomen duidelijk zijn geweest. De oplossing van het probleem is te vinden in het archief van Huis Bergh, waarin een dossier bewaard wordt van stukken die betrekking hebben op een geruchtmakend proces, dat mede namens graaf Oswald van den Bergh van 1697 tot 27 mei 1700 gevoerd is tegen de in Emmerik wonende rentmeester van de graaf en enige inwoners van 's-Heerenberg.⁸ De aangeklaagden zouden met de hulp van een wichelroedeloper op Montferland, dat tot het bezit van de graaf behoorde, een schat hebben ontdekt. Met bijlen en spaden gewapend hadden ze, zo luidde de beschuldiging, in een gedeeltelijk ingestorte kelder een ongeveer vierkante opgemetselde ruimte gevonden, die afgedekt was geweest met een steen. Daaruit zouden ze een ijzeren kist hebben ontvreemd, die gevuld was met goud, zilver, juwelen en andere kostbaarheden. Door de openbare aanklager werd geëist dat deze schat aan de graaf moest worden afgedragen. Maar op 27 mei 1700 kwam te Arnhem in hoogste instantie geen gerechtelijke uitspraak tegen de beschuldigten tot stand, wegens gebrek aan een wettig en overtuigend bewijs.

Het ziet er naar uit dat graaf Oswald van den Bergh aan zijn teleurstelling of woede over de voor hem ongunstige afloop van het proces op unieke wijze uiting heeft gegeven. Als geletterd man⁹ maakte hij voor het nieuwe jachthuis een (tweede) chronogram,¹⁰ waarin hij niet alleen zichzelf als bouwheer heeft vereeuwigd, maar ook de diefstal waarvan hij enige jaren tevoren het slachtoffer was geworden, althans dat dacht hij.

Graaf Oswald moet een bijzondere interesse hebben gehad voor chronogrammen; daarvan getuigt ook Huis Bergh te 's-Heerenberg. In 1679, toen Oswald drie en dertig jaar oud en nog ongehuwd was, maar blijkbaar goede hoop had op een nageslacht, liet hij op de poort van Huis Bergh de volgende tekst aanbrenge(n): COMES OSVVALDVVS SIBI ET POSTERIS EREXIT. Pas in 1686 trouwde hij, en wel met Maria Leopoldina Catharina van Oost-Friesland-Rietberg († 1718). Dit huwelijk bleef kinderloos. De echtgenote en de graaf zelf zijn vermeld in een chronogram dat voor op het barokke ingangsportaal te lezen is: DEO FAVENTE OSVVALDVVS ET LEOPOLDINA EXSTRVXERVNT (1701). Deze tekst komt ook voor op een stuk in het archief van Huis Bergh, dat een unieke kijk geeft in de keuken van een chronogrammenbakker.¹¹ Het bevat niet minder dan acht Latijnse chronogrammen ("Chronica") voor het jaar 1701, die alle hetzelfde onderwerp hebben en waarvan ten slotte het laatste is uitverkoren om aangebracht te worden op het ingangsportaal.¹²

NOTEN

1. Ter Kuile 1958, 28 v. met fig. 10, en pl. XIX, 57.
2. Janssen 1842, speciaal 177 v., 194 en 201 v.
3. Kunstreisboek 1977, 232. Zie ook Voorloopige lijst 1917, 36: 1698 en 1699; Van Schilfgaarde 1950, 34: 1699; Ter Kuile 1958, 29: het jachtpaviljoen is gebouwd in 1669, maar de "tijdverzen herdenken de stichting in 1699".
4. Van Schilfgaarde 1950, tegenover p. 166.
5. Van Schilfgaarde 1950, 33 v.
6. Van Schilfgaarde 1950, 34.
7. Janssen 1842, 201; Van Schilfgaarde 1950, 34; Van Dalen 1979, 251.
8. Janssen 1842, 198-200; Dederich 1867, 507; Van Schilfgaarde 1950, 34; Sijbranda 1960; Van Dalen 1979, 251 v.
9. Van Schilfgaarde 1950, 101 en 269 vv.
10. Volgens Van Schilfgaarde 1950, 34 is er (in het archief van Huis Bergh) niet alleen uit 1699, maar ook uit 1701 een rekening die betrekking heeft op het bewerken van de in het huis op Montferland ingemetselde blokken steen met de chronogrammen.
11. Van Schilfgaarde 1932, 102, nr. 997.
12. De schrijver dankt de heren R. A. A. van Gruting en J. H. A. van Heek (Huis Bergh, 's-Heerenberg), W. C. Mank (Amersfoort) en A. G. Schulte (Arnhem) voor het bereidwillig verschaffen van gegevens die in dit artikel verwerkt zijn.

LITTERATUUR

- Van Dalen 1979: A. G. van Dalen e.a., *Bergh. Heren, Land en Volk*, Nijmegen 1979.
- Dederich 1867: A. Dederich, *Annalen der Stadt Emmerich*, Emmerich 1867.
- Janssen 1842: L. J. F. Janssen, "Herinnering aan Monferland", *Geldersche Volks-Almanak*, 8 (1842), 175-209.
- Ter Kuile 1958: E. H. ter Kuile, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, geïllustreerde beschrijving*, IV [lees III]. De provincie Gelderland, 2: Het kwartier van Zutphen, 's-Gravenhage 1958.
- Kunstreisboek 1977: *Kunstreisboek voor Nederland*, 7de herziene dr., Amsterdam/Antwerpen 1977.
- Van Schilfgaarde 1932: A. P. van Schilfgaarde, *Het archief van het Huis Bergh, Inventaris*, I, 1932.
- Van Schilfgaarde 1950: A. P. van Schilfgaarde, *Het Huis Bergh*, Maastricht 1950.
- Sijbranda 1960: K. Sijbranda, "De verborgen schat op de Montferlandse heuvel. Is zij reeds gevonden?", *De Graafschap-bode*, 29 april 1960.
- Voorloopige lijst 1917: *Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, IV. De provincie Gelderland, Utrecht 1917.